

Mgr **Kateryna Metelska**
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: metkatrin@mail.ru

Przesady i obyczaje jako czynniki sterujące zachowaniami społeczeństwa (na przykładzie ukraińskiego wesela)

Przesady i obyczaje od dawna odgrywały ważną rolę w życiu ludzi i kulturze społeczeństwa. Kultura każdego narodu ujmowana z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego jest jednym z aktualnych problemów badawczych etnografii¹. Funkcjonowanie i przystosowywanie się społeczeństwa do historycznych, ekonomicznych i kulturowych warunków rozwoju wspólnoty ludzkiej prowadzi do zachowania i wykorzystania twórczości kulturowej. Obyczaj jest formą postępowania przyjętą w danej zbiorowości i popartą uznawaną w niej tradycją.

W *Słowniku etnologicznym* termin *obyczaj* definiuje się jako zestandaryzowany i powtarzalny sposób zachowania się w społeczeństwie, który jest narzucony jego członkom, stanowiąc swoisty przymus². Niepodporządkowanie się obyczajowi prowadzi do sankcji: dezaprobaty i nieprzyjaznego traktowania przez członków grupy społecznej. Poprzez piętnowanie, obniżenie pozycji jednostki, banicję dokonuje się regulacja postępowania jednostki. Obyczaj jest zatem zachowaniem wymaganym, a nieprzestrzeganie go wywołuje potępienie. Definicja słownikowa akcentuje sankcje, które stanowią nie tylko reakcję społeczeństwa, ale są również karą nakładaną przez systemy światopoglądowe (sankcje magiczne i religijne):

Restryktywna reglamentacja zachowań obyczajowych jest właśnie wyrazem tego, że wartości, z którymi związany jest obyczaj, są wartościami doniosłymi społecznie, co implikuje ową podkreślaną przez wielu badaczy znaczną „siłę normatywną” czy „silną normatywność”

¹ Zob. J. Jackowski, *Aktualne problemy ludowej twórczości i opieki nad nią w Polsce. Wprowadzenie do dyskusji*, „Polska Sztuka Ludowa” 1970, nr 3/4, s. 195–202.

² Zob. J. Grad, *Obyczaj*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa–Poznań 1987, s. 262–266.

obyczaju oraz widoczny przymus w podejmowaniu czynności obyczajowych. Tę siłę normatywną uzyskuje obyczaj poprzez swoje powiązanie z wierzeniami czy światopoglądem i wartościami w nich mitami (mitologią)³.

Zasadą obyczaju jest postępowanie w sposób przyjęty raz na zawsze, obowiązujący wszystkich. Jego sfera obejmuje wszelkie formy działania ludzkiego, w tym także czynności codzienne.

Każdy naród, każda społeczność, każda religia ma swoje obyczaje. Niektóre są podobne do siebie lub porównywalne, inne zaś różnią się znacząco. W języku polskim istnieje powiedzenie *Co kraj, to obyczaj*, w którym widać pełne szacunku podejście Polaków do innych kultur i do tradycji różnych krajów. Tradycja to przekazywanie z pokolenia na pokolenie kapitału kulturowego⁴. Do treści kulturowych należy zaliczyć obyczaje, poglądy, sposób myślenia i zachowania wyróżnione przez daną zbiorowość na podstawie kryterium wartości z całokształtu dziedzictwa kulturowego jako społecznie doniosłe dla teraźniejszości lub przyszłości. Dziedzictwo kulturowe obejmuje także przesady, o których będzie mowa w tym artykule, poświęconym ich obecności we współczesnej kulturze i wpływowi na zachowania ludzi.

Leksem *przesąd* jest objaśniany jako „mocno zakorzenione błędne i bezzasadne przekonanie; błędny i pozbawiony uzasadnienia pogląd na coś; uprzedzenia”⁵. Warto zwrócić uwagę na użycie w definicji słowa *błędne*, które wskazuje na nieuzasadnione przyczyny i brak istnienia (racjonalnych) przesłanek wiary w coś. Zdaniem Bruce’a Hooda źródłem różnego rodzaju przesądów są wierzenia o charakterze religijnym. Poza świątynią, której funkcją jest oddawanie czci bóstwu i komunikowanie się z nim, istnieje wiele świeckich rytuałów powstałych w nadziei na odmianę losu. Należą do nich proste, codzienne przesady, przekazywane z pokolenia na pokolenie w ramach jednej kultury⁶. Według autora to, w co wierzymy, jest skutkiem tego, jak postrzegaliśmy świat w dzieciństwie, a wiara w przesady zależy od konstrukcji umysłu ludzkiego. Dzieci tłumaczą sobie tajemnicze dla nich, niewidzialne aspekty świata w sposób naturalny, a później posługują się przesadami w dorosłym życiu. Najczęściej to osobiste doświadczenie tkwi u źródła wiary w zjawiska nadprzyrodzone. Przesady są powiązane ze środowiskiem społeczno-kulturowym, jak też są poglądami przejmowanymi bez zastanowienia od innych osób, często rodziców lub ludzi uznanych za autorytety. Leksem *przesąd* już w swojej nazwie zawiera treść, że o czymś przesadza się a priori⁷.

³ Ibidem, s. 264.

⁴ Por. Z. Jasiewicz, *Tradycja*, [w:] *Słownik etnologiczny...*, s. 353–358.

⁵ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 728.

⁶ Zob. B. Hood, *Szósty zmysł. Niewiarygodne, a prawdziwe*, Warszawa 2010.

⁷ Zob. A. Grzywa, *Manipulacja. Wszystko, co powinieneś o niej wiedzieć*, Lublin 2013, s. 40.

Odmianą przesądu jest zabobon, który ma bardziej behawioralny charakter. Ludzie poddają się zabiegom zabobonnym wykonywanym na przykład przez znachorów lub postępują w sposób nakazywany przez tradycję. Znaczenie leksemu *zabobon* następująco wyjaśnia *Uniwersalny słownik języka polskiego*: „wiara w tajemnicze, nadprzyrodzone związki między zjawiskami, w niszczyielską lub zbawczą moc słów, rzeczy i znaków”⁸. Należy podkreślić, że w definicji zwraca się uwagę na magiczną moc słowa. Słowo występuje jako narzędzie, za pomocą którego manipuluje się człowiekiem.

Dariusz Tkaczewski łączy manipulację z przemocą i kłamstwem, uznając te działania za symboliczne zagrożenia dla człowieka, pozbawiające go podmiotowości i godności oraz wpływające na jego decyzje:

We wspólnocie ludzkiej, chcąc nie chcąc, albo sami manipulujemy innymi, albo jesteśmy przez nich manipulowani. Aby takie oddziaływania międzyludzkie były możliwe, konieczna jest komunikacja⁹.

Manipulacja, czyli celowe oddziaływanie na człowieka, dokonuje się poprzez język. Porozumiewanie się służy do przekazywania poglądów i informacji o świecie, pozwala też wpływać na zachowania oraz postawy rozmówców. Manipulacja za pomocą tekstów językowych jest manipulacją językową. Nie musi być ona destrukcyjna, może przecież zawierać dobrą radę lub przybierać postać sugestii¹⁰ – nakazu, który zazwyczaj przyjmuje formę werbalną i nie odwołuje się do racjonalnej argumentacji. Sugestia w komunikacji ludzkiej może być realizowana jako: perswazja, prośba, porada, polecenie albo być zakamufLOWANA w opowiadaniu czy poezji jako metafora¹¹.

Za narzędzie narzucania woli ludziom politolog Siergiej Kara-Murza uznaje programowanie ich zachowania w drodze oddziaływania duchowego, „manipulowanie świadomością”¹². Dezinformacja polega tu na podaniu informacji, którą nadawca traktuje jako dobro, choć nie musi ona być nim obiektywnie. Sens manipulowania świadomością tkwi nie w przymusie, lecz w przeniknięciu do podświadomości i sprawieniu, że manipulowany będzie chciał tego, czego pragnie manipulator. Istnieją różne metody, a także techniki manipulacyjne, stosowane

⁸ *Uniwersalny słownik języka polskiego...*, t. 4, Warszawa 2003, s. 96.

⁹ D. Tkaczewski, *Mechanizmy wpływu społecznego i manipulacja językowa – czeskie przypadki*, Katowice 2010, s. 14.

¹⁰ W. Kopański definiuje słowo *sugestia* jako „(w psychologii) wywieranie wpływu na zachowanie się i myśli człowieka za pomocą hipnozy albo (potocznie) siłą przekonania lub autorytetu” (W. Kopański, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. 13, Warszawa 1983, s. 404).

¹¹ Zob. D. Tkaczewski, op. cit., s. 17.

¹² Zob. С.Г. Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва 2005.

w zależności od celu i mogące nakładać się na siebie. Za jedną z takich technik D. Tkaczewski uznaje „technikę przesądów”, która „bazuje na lęku oraz pewnych wzorcach zachowań i reakcji sięgających dzieciństwa; pomijany jest tu zdrowy rozsądek, ponieważ przesady ocierają się o wierzenia o podłożu religijnym – pewne znaki są zwiastunem szczęścia, inne zaś pecha”¹³. Używając jej, można manipulować ludźmi wierzącymi w te czy inne symbole lub znaki. Celem jest zdezorientowanie osoby przesadnej przez dostarczenie jej argumentów, mających wprowadzić ją w stan niepokoju. Jak twierdzi D. Tkaczewski: „Wyższym stopniem manipulacji tą techniką jest sterowanie kimś poprzez zabobony; zachowania przesadne są do przewidzenia, nastraszona ofiara będzie ryzykować po pewnych znakach, po innych unikać ryzyka – przewidywalność ofiary to jej słabość, ale jednocześnie atut dla manipulatora”¹⁴.

Istnieją różne teorie próbujące wyjaśnić genezę przesądów. Jedne traktują przesąd jako błąd logicznego myślenia, inne zaś uznają go za nieświadomy mechanizm obronny oraz za rodzaj zabezpieczenia przed nieszczęśliwym przypadkiem. Przesady pozwalają na redukcję napięcia związanego z koniecznością przystosowania się do wymagań środowiska społecznego oraz są elementem dziedzictwa kulturowego. Człowiek zawsze jest narażony na stres, odczuwa lęk, który wywołują różne sytuacje życiowe, jak na przykład egzaminy, rozmowy kwalifikacyjne i inne. Myślenie magiczne pomaga pokonać cierpienie, ból, strach.

Przesady i werbalizujące je paremie sterują społecznością, ponieważ jednostki kierują się nimi, żeby osiągnąć założony cel. Zawierają reguły i normy, według których trzeba postępować. Natomiast obyczaje i obrzędy działają jako forma aktywnej świadomości społeczeństwa w zakresie ważnych wydarzeń, zbiorowych lub indywidualnych. Ujawniają znaczenie wydarzeń rytualnych, generują uczucia, nastroje i postawy.

Światopogląd jest zbiorem sądów, opinii i ocen wydarzeń jednostkowych, jak też procesów społecznych i relacji międzyludzkich. W tym skomplikowanym systemie istotne miejsce zawsze zajmowała rodzina. Ukraińcy traktują ją jako fundament i gwarancję długiego, szczęśliwego życia. „Ożenić się raz i na zawsze” – tylko takie małżeństwo uznawała tradycyjna moralność. Obyczaje przodków Ukraińców wymagały, by znać swoje pochodzenie do siódmego pokolenia, inaczej nie wolno było brać ślubu¹⁵. Nie zaskakuje zatem, że ślub jest bardzo ważną uroczystością, na organizację której rodziny nie szczędzą kosztów i wysiłku.

Ślubowi towarzyszą liczne znaki i przesady, gdyż jest on bardzo ważnym wydarzeniem i od wieków para młoda oraz jej krewni obawiają się, że coś może

¹³ D. Tkaczewski, op. cit., s. 101.

¹⁴ Ibidem, s. 102.

¹⁵ Zob. С.О. Черепанова, *Філософія родознавства*, Київ 2007, s. 235.

pójść niepomyślnie. Przesady ślubne odgrywają ważną rolę w przygotowaniach do tej uroczystości. Trudno określić czas powstania większości z nich, ponieważ są one elementami folkloru, przekazywanymi z pokolenia na pokolenie, często w formie powiedzeń, przysłów, przepowiedni. Przysłowia i powiedzenia są tekstami twórczości ludowej. Odnoszą się one do życia codziennego, relacji międzyludzkich, cech charakteru ludzi i zjawisk przyrody. Nie starzeją się i nie tracą swojej mocy.

Obrzędy (w tym obrzędy ślubne) są organiczną częścią układu rodzinnego i gospodarczego. Powstały we wspólnotach ludzi pierwotnych, stały się częścią ich życia i świadomości, a także regulują zachowania jednostek należących do zbiorowości. Są środkiem przekazu różnego rodzaju wierzeń, a jako środek ich interpretacji posługują się gestami, znakami, symbolami i słowami¹⁶. Obrzęd zawsze odnosi się do pojęć mistycznych. Rytuały są zewnętrzną formą zabiegów magicznych, składa się na nie zespół czynności, gestów i formuł słownych, którym prawo, tradycja, obyczaj nadają sens symbolu, wyrażającego powszechnie uznawane wartości¹⁷.

Ludzie wierzą w różne znaki, symbole i przesady, starają się uważać na nie, żeby uniknąć nieszczęścia, które przydarzyło się komuś już wcześniej. Liczne przesady są nadal aktualne i mają wpływ na zachowanie współczesnych Ukraińców w czasie obrzędów ślubnych i weselnych. Wyrażone w formie powiedzeń ukraińskie przesady ślubne można podzielić na następujące kategorie:

- dla panien, kawalerów i narzeczonych,
- dotyczące ceremonii ślubnej,
- dotyczące świadków i gości,
- o miesiącach i dniach tygodnia w kontekście ślubu.

Na marginesie pozostawiam aspekt ilościowy ujętych w przesadach, zwracam natomiast uwagę na aspekt semantyczny wyrażających je przysłów. Materiał badawczy pochodzi ze zbiorów przysłów¹⁸, wykorzystuję także materiały własne.

¹⁶ Zob. J. Wierusz Kowalski, *Dramat a kult*, wyd. 2, Warszawa 1987, s. 7–12.

¹⁷ W pracach naukowych dotyczących wesela spotykamy również ujęcie dyskursywne; szerzej o tym zob. w pracy O. Leszczaka, *Lingwosemiotyka kultury. Funkcjonalno-pragmatyczna teoria dyskursu*, Toruń 2010. Ograniczona objętość artykułu nie pozwala na rozwinięcie wielu wątków, zmusza do koncentracji na zagadnieniach, które uznaję za istotne. Problem dyskursywności obrzędu wesela pozostanie w centrum mojej uwagi. Kolejnym tematem do rozważenia pozostają przesady, które nie zmieniły się na przestrzeni czasu pod wpływem przemian w organizacji grupy społecznej. Porównując przesady pod kątem diachronii, należy też zaznaczyć, że warta uwagi jest dystynkcja: przesady miejskie i wiejskie oraz jej zasadność w czasach współczesnych.

¹⁸ Н.С. Шумада, *Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки*, Київ–Веселка 1985; О. Попова., *Живлюче джерело. Крайці прислів'я та приказки українського народу*, Донецьк 2011; *Збірка українських приказок та прислів'їв*, упоряд. А. Багмет [et al.], передм. О. Вегухо, Київ 2002.

Ślubne przesady dla panien, kawalerów i narzeczonych

Wiele przysłów dotyczy młodych dziewczyn i chłopców. Przysłowie czy przepowiednia uczyły młodzież, jak należy się zachowywać, co wolno, a czego nie wolno robić w kontekście przyszłego małżeństwa. Przesady sterowały nią w przeszłości i kształtują jej świadomość obecnie, przygotowując ją do życia małżeńskiego. Oto kilka przykładów przekonań o charakterze zabobonnym, które zachowały swój manipulacyjny wpływ na zachowanie Ukraińców:

Якщо дівчина як-небудь миє підлогу, залишаючи місця немиті, то чоловік у неї лий буде. ‘Jeżeli dziewczyna myje podłogi byle jak i zostawia miejsca nieumyte, to znaczy, że jej mąż będzie łysy.’

Не можна сидіти на розі столу, бо дівчина сім років за між не вийде, а хлопець – не жениться. ‘Nie można siedzieć przy rogu stołu, bo panna przez siedem lat nie wyjdzie za mąż, a chłopak nie ożeni się.’

Якщо дівчина сама собі волосся обрізає, то любові не зазнає. ‘Jeśli dziewczyna sama obcina sobie włosy, to nie zazna miłości.’

Не можна до весілля носити каблучки на безіменному пальці. ‘Nie wolno przed ślubem nosić pierścionków na serdecznym palcu.’

Не можна підмітати навколо дівчини, бо заміж не вийде. ‘Nie wolno zmiatać śmieci dookoła dziewczyny, bo nie wyjdzie za mąż.’

Не можна дівчині сидіти на столі, бо заміж не вийде. ‘Dziewczynie nie wolno siedzieć na stole, bo nie wyjdzie za mąż.’

Якщо наречений в день весілля вступить у калюжу перед входом до дому нареченої, то означає, що з п’яницею буде жити. ‘Jeżeli narzeczony w dniu ślubu, przed wejściem do domu narzeczonej wszedł w kałużę, to zapowiada, że będzie żyła z pijakiem.’¹⁹

Czynności związane z obrzędem weselnym i życiem małżeńskim są regulowane za pomocą przepowiedni, które określają jak należy postępować, a czego nie wolno robić, żeby nie prowokować losu. Dla przykładu: zakazy siedzenia na rogu stołu, zamiatania śmieci dookoła panny, obcinania samemu sobie włosów mają chronić przed negatywnymi konsekwencjami tych czynności. Również nakaz starannego mycia podłóg, a także bycia ostrożnym i uważnym w dniu ślubu wskazuje na sposoby, w jakie próbowano zniwelować negatywne skutki własnego zachowania.

¹⁹ Zbiory własne, tłumaczenie własne.

Przesady o ślubie

Na ślub ubierano się w jak najbogatsze stroje, co dotyczyło to nie tylko samych młodych, lecz także drużbów, druhen oraz wszystkich gości. W kościele pilnie śledzono każdy ruch, gest, wyraz twarzy państwa młodych i natychmiast je interpretowano²⁰. Oto przykłady ujęzykowionych przesądów dotyczących ślubu, które przetrwały do dziś:

Хто одружується на свої іменини, то буде нещасливий. ‘Kto bierze ślub w swoje imieniny, będzie nieszczęśliwy.’

Якщо в день весілля йде дощ чи падає сніг, то це звітує багатство. ‘Deszcz lub śnieg w dzień ślubu oznacza, że para młoda będzie żyła w bogactwie.’

Коли молодята виходять з церкви, то потрібно їх посипати рисом, монетами і цукерками, щоб жили в достатку. ‘Po wyjściu z kościoła parę młoda należy posypać ryżem, monetami i cukierkami, żeby małżonkowie żyli w dostatku, szczęśliwie i słodko.’

Дати приміряти комусь свою обручку – на розлуку або розставання. ‘Pozwolić komuś przymierzyć swoją obrączkę oznacza, że będzie rozwód.’

Якщо під час вдягання обручки вона впаде на підлогу – на розлуку. ‘Jeżeli podczas zakładania obrączki ona spadnie, to znaczy, że będzie zdrada.’

Потрібно зберегти фату, у випадку хвороби, дитинку потрібно нею прикрити і вона швидко одужає. ‘Trzeba zachować welon i w razie choroby dziecka przykryć je nim, aby szybciej wyzdrowiało.’

Не можна на весілля дарувати набір ножів і виделців, щоб не було сварок в сім’ї. ‘W prezencie ślubnym nie wolno dawać zestawu noży i widelców, żeby nie było kłótni w rodzinie.’²¹

Często przesady pełnią funkcję nie tylko wskazówek na życie, lecz pomagają wytłumaczyć okoliczności powstania problemu, jak w przykładzie ze sztuczkami czy przymierzeniem obrączki. Służą też wyrażaniu nadziei na powodzenie i wiary w pomyślną przyszłość, jeśli wszystkie zalecenia zostaną spełnione.

²⁰ Por. H. Szymanderska, *Śluby polskie. Tradycje, zwyczaje, przepisy*, Warszawa 2008, s. 179.

²¹ Zbiory własne.

Przesady dotyczące świadków i gości

Wiele powiedzeń, przesądów dotyczy nie tylko pary młodej, ale także świadków i gości, np.:

Свідки повинні бути не одружені, то життя молодих буде щасливе. ‘Świadkowie muszą być niezonać, zapowiada to szczęśliwe życie.’

Якщо свідки одружені, то це принесе нещастя молодят. ‘Jeżeli świadkowie są w związku małżeńskim, przyniesie to młodej parze nieszczęście.’

Якщо свідки розлучені, то це принесе нещастя молодят. ‘Jeżeli świadkowie są po rozwodzie, to parę młodą spotka nieszczęście.’

Якщо дівчина на весіллі спіймає букет молодої, то через рік вийде за мж. ‘Dziewczyna, która złapie na weselu bukiet panny młodej, za rok wyjdzie za mąż.’

Хто хоче швидко одружитись, то на весіллі потрібно скатертину потягнути делікатно до себе. ‘Kto chce szybko wyjść za mąż lub ożenić się, musi na weselu delikatnie pociągnąć obrus w swoją stronę.’²²

Ukraińcy uważają, że przyczyną nieszczęść jest działanie innych osób lub ich zazdrość. Wiara w świat, w którym magia ma moc, trwa do dzisiaj. Potwierdzeniem tego są programy telewizyjne, takie jak: *Бумба екстрасенсів* (*Bitwa ekstrasensów*) i *Містичні Історії* (*Historie mistyczne*), w których pokazuje się historie z życia prawdziwych ludzi, a przyczyny ich nieszczęść wyjaśniają ekstrasensi lub osoby o umiejętnościach postrzegania pozazmysłowego, psycholodzy, policja i dziennikarze. W wyniku dochodzenia okazuje się, że pech czy nieszczęścia powodowane były przez świadome lub nieświadome działania magiczne osób trzecich – rytuały, które miały wpływ na los i życie głównych bohaterów.

Ślubne przesady o miesiącach i dniach tygodnia

Wybór daty ślubu jest bardzo ważny, niezależnie od tego, czy ją ktoś zaproponował, czy narzeczeni ustalili ją sami. Dawniej przywiązywano dużą wagę do tego, by ślub nie odbywał się w roku przestępnym. Nadal istnieje mnóstwo zaleceń astrologów, którzy wskazują, kiedy przypada aura najkorzystniejsza dla ceremonii zaślubin. Horoskopy zachęcają lub zniechęcają do brania ślubu w ten czy inny

²² Zbiory własne.

dzień. W przeszłości ludzie korzystali przy wyborze daty ślubu z symboli i nabytej wiedzy, którą przekazywano z pokolenia na pokolenie. Przesady związane z datą ślubu dotyczą zarówno dni tygodnia, jak i miesięcy.

Podział na lata i miesiące opierał się na obserwacji przyrody, nie było natomiast żadnego konkretnego zjawiska, które uzasadniałoby powstanie tygodnia. Jedynym wytłumaczeniem może być wiara w magię liczby siedem, zawarta w przesądach i dawnych wyobrażeniach astrologicznych. Niektóre dni tygodnia naturalnie uznawano za szczególne – mogły zagwarantować pomyślność lub niepowodzenie²³:

Шлюб в понеділок – на богатство. ‘Ślub w poniedziałek na bogactwo.’

Уві второк – на здоров’я. ‘We wtorek na zdrowie.’

В середу – на щастя. ‘W środę na szczęście.’

В четвер – на проблеми в сім’ї. ‘W czwartek na kłopoty w rodzinie.’

В п’ятницю – на нещастя. ‘W piątek na nieszczęście.’²⁴

Sobotę uważano za dzień wdowy i wdowca, więc ceremonia ślubna musiała odbywać się w niedzielę, którą uznawano za najlepszy dzień na tę okazję. Obecnie sobota jest dniem wolnym od pracy, więc większość Ukraińców bierze ślub właśnie wtedy. Należy jednak zaznaczyć, że w sobotę lub inny dzień powszedni odbywają się śluby cywilne. Zasada dotycząca zawierania małżeństwa w cerkwi w niedzielę pozostaje niezmienna. Przesąd o braniu ślubu w sobotę istniał w czasach, kiedy jedyną instytucją mającą prawo udzielania ślubu była cerkiew; dzisiaj przestał obowiązywać.

Cerkiew prawosławna zakazuje brać ślub we wtorek i czwartek. Nie są to jedyne dni, w które niewskazane jest organizowanie ślubu – niezalecane jest także brać go w trakcie trwania postu, a nawet w dzień przed postem. Kapłani cerkwi prawosławnej sugerują najpierw wybrać miesiąc, w którym odbędzie się ślub, a dopiero później ustalić dokładną datę, ponieważ miesiące również mają pewne symboliczne znaczenia.

Prasłowianie posługiwali się kalendarzem powiązany z rokiem księżycowym (słowo *miesiąc* oznaczało nie tylko jednostkę czasu, ale i Księżyc)²⁵. Miesiące liczono zgodnie z fazami księżyca, w związku z tym było ich więcej niż dwanaście

²³ Por. H. Szymanderska, op. cit., s. 34.

²⁴ Zbiory własne.

²⁵ W języku ukraińskim słowo *miesiąc* ma podwójne znaczenie: miesiąc roku i księżyc.

w roku. Był to kalendarz gospodarczy, a nazwy miesięcy nawiązywały do zmian zachodzących w przyrodzie i związanych z tym prac. Przetrwał on aż do chrystianizacji Słowian, kiedy to został zastąpiony przez kalendarz juliański (słoneczny), opracowany na polecenie Juliusza Cezara i wprowadzony w 47 roku przed naszą erą. Europa przyjęła go w całości. W starożytnym Rzymie obrzędy weselne związane były z kultem bóstw opiekujących się ziemią i plonami, dlatego tak wielką uwagę przywiązywano do terminu ślubu. Wybierano dni i okresy, które uchodziły za szczęśliwe²⁶. Brać ślub:

W styczniu to znaczy wcześniej zostać wdową lub wdowcem.

W lutym – żyć z mężem w zgodzie.

W marcu – żyć na cudzej ziemi.

W kwietniu – szczęście będzie zmienne.

W maju – spotkać zdradę we własnym domu.

W czerwcu – słodkie życie małżeńskie.

W lipcu – życie małżeńskie będzie kwaśno-słodkie.

W sierpniu – mąż będzie ukochanym i przyjacielem na całe życie.

We wrześniu – ciche i spokojne życie.

W październiku – życie będzie ciężkie.

W listopadzie – życie będzie bogate i szczęśliwe.

W grudniu – miłość będzie stawać się z czasem coraz mocniejsza²⁷.

W dzisiejszych czasach zmieniło się podejście do wyboru daty ślubu. Ukraińcy ustalają datę ze względu na upodobania sezonowe albo ze względu na sytuację finansową czy rodzinną. Widoczne są zmiany w podejściu do wyboru daty uroczystości spowodowane stylem życia, pracą, dysponowaniem wolnym czasem. Dowodem takiego podejścia jest zawieranie ślubów w lata przestępne (przesąd mówił, że wzięcie wówczas ślubu przyniesie małżonkom nieszczęście). Według danych statystycznych Państwowej Służby Statystyk Ukrainy liczba związków małżeńskich zawartych w latach przestępnych i zwykłych różni się tylko o jedną setną procentu²⁸.

²⁶ Por. H. Szymanderska, op. cit., s. 7–32.

²⁷ Zbiory własne.

²⁸ Na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez Państwową Służbę Statystyk Ukrainy. Zob. *Шлюбність і розлучуваність*, [online]. Dostępne w Internecie: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/view.asp?ma=000_0311&ti=%D8%E-B%FE%E1%ED%B3%F1%F2%FC+%B3+%F0%EE%E7%EB%F3%F7%F3%E2%E0%E-D%B3%F1%F2%FC&path=../Quicktables/POPULATION/03/03/&lang=1&multilang=uk [dostęp: 13 czerwca 2016].

Zakończenie

Przesady to symboliczne zachowania, które w życiu codziennym są używane do przewidywania przyszłych zdarzeń lub wyjaśnienia zdarzeń przeszłych. Wszystkie przesady można wstępnie podzielić na dwie grupy: indywidualne i konwencjonalne. Indywidualne są ukierunkowane wyłącznie na konkretną osobę, natomiast konwencjonalne to przesady ogólnie przyjęte, pospolite, np. wiara w to, że liczba trzynaście jest feralna. Trudno zdefiniować dokładny czas powstania poszczególnych przesądów, ale ich liczba nieustannie się zwiększa. Ten fakt przeczy stwierdzeniu, że ludzie wraz z rozwojem cywilizacji i nauki stają się bardziej racjonalni i nie zwracają uwagi na takie drobiazgi, jak np. na to, że narzeczonej nie może zobaczyć sukni narzeczonej przed ślubem (bo wróży to nieszczęście). Ludzie pamiętają przesady z czasów dziadków, ale nieco je przekształcają, dostosowując do codzienności. Dotyczy to np. przesądów związanych z pojazdami, którymi jechali narzeczeni do ślubu (kiedyś były to wozy konne, a obecnie samochody) czy posagu (kiedyś było nim cielę lub inne dobra materialne, teraz zjawisko posagu zanikło, ponieważ role kobiety i mężczyzny oraz ich obowiązki domowe są jednakowe).

Przesady były tworzone dawno temu na podstawie obserwacji życia codziennego, choć obecnie nadal powstają też nowe zabobony. Ukraińscy astrologowie i ezoterycy krytykują np. tradycję rzucania bukietu, mówiąc, że panna młoda ściąga w ten sposób na siebie nieszczęście oraz przekazuje energię i szczęście innej osobie.

Analizując materiał dyskusji na forach, np. TerraWoman.ua, WomanTalk.ua i innych, można dostrzec, że choć przysłowia, obrzędy, przesady weselne powstały dawno, funkcjonują one do dziś oraz że są przedmiotem ożywionych dyskusji prowadzonych przede wszystkim przez kobiety. Istnienie przesądów weselnych udowadniają także artykuły z ukraińskich magazynów weselnych²⁹.

Anna Grzywa twierdzi, że: „Przesady wynikają z tendencji do przypisywania zjawiskom i przedmiotom związków przyczynowych, w sytuacji kiedy w rzeczywistości takie związki nie istnieją”³⁰. W pewnym stopniu są one nieświadomą, psychologiczną próbą przygotowania się do nieprzyjemnych sytuacji, które mogą się wydarzyć. Ukraińskie przysłowie mówi: *Przestrzeżony to znaczy uzbrojony*³¹. Wiara w przesady oraz postępowanie według nich to odzwierciedlenie wewnętrznego świata człowieka, w tym także świata ujętych w język.

²⁹ Ukraińskie magazyny o weselu: „Ваша свадьба”, „Wedding magazine”, „Ваше Свято”, „Жених и невеста”.

³⁰ A. Grzywa, op. cit., s. 41.

³¹ Twórczość ludowa.

Summary

Superstitions and Customs as the Drivers of Social Behavior (on the Example of a Ukrainian Wedding)

The article deals with the treatment of prejudices in society. Superstitions and customs play a controlling function in the society. The changes that have occurred in the evolution of societies, have changed their attitudes towards superstitions and customs. The purpose of the article is to present the relationship between superstitions and manipulation. Moreover, the author tries to analyze the human superstitious behavior and examine the changes that came about as a result of the disappearance of some superstitions, their transformation and the emergence of new ones. Seeing that the subject of superstitions is quite wide, the article presents examples and analysis of the selected superstitions from the author's collections on the example of Ukrainian weddings.

Keywords: superstition; custom; manipulation; society; behavior

Streszczenie

Artykuł dotyczy traktowania przesądów w społeczeństwie. Przesady i obyczaje pełnią w nim funkcję sterującą. Przemiany, które zaszły w toku ewolucji społeczeństw, zmieniły także ich stosunek do przesądów i obyczajów. Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia związku pomiędzy manipulacją a zabobonem, a także analiza zachowań ludzi zabobonnych oraz zbadanie zmian w zachowaniach społeczności, które zaistniały wraz z zanikiem pewnych przesądów, ich przekształceniem lub z pojawieniem się nowych. Ponieważ tematyka przesądów jest dość szeroka, w artykule zostały wykorzystane przykłady wybranych przesądów ze zbiorów własnych na przykładzie ukraińskiego wesela.

Słowa kluczowe: przesąd/zabobon; obyczaj; manipulacja; społeczeństwo; zachowanie

Bibliografia

- Grad J., *Obyczaj*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa–Poznań 1987, s. 262–266.
- Grzywa A., *Manipulacja. Wszystko co powinieneś o niej wiedzieć*, Lublin 2013.
- Hood B., *Szósty zmysł. Niewiarygodne, a prawdziwe*, przeł. J. Żuławnik Warszawa 2010.
- Jackowski J., *Aktualne problemy ludowej twórczości i opieki nad nią w Polsce. Wprowadzenie do dyskusji*, „Polska Sztuka Ludowa” 1970, nr 3/4, s. 144–148.
- Jasiewicz Z., *Tradycja*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa–Poznań 1987, s. 353–358.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. 13, Warszawa 1983.

- Leszczak O., *Lingwosemiotyka kultury. Funkcjonalno-pragmatyczna teoria dyskursu*, Toruń 2010.
- Szymanderska H., *Śluby polskie. Tradycje, zwyczaje, przepisy*, Warszawa 2008.
- Tkaczewski D., *Mechanizmy wpływu społecznego i manipulacja językowa – czeskie przykłady*, Katowice 2010.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3–4, Warszawa 2003.
- Wierusz Kowalski J., *Dramat a kult*, wyd. 2, Warszawa 1987.
- Збірка українських приказок та прислів'їв*, упоряд. А. Багмет [et al.], передм. О. Ветухо, Київ 2002.
- Кара-Мурза С.Г., *Манипуляция сознанием*, Москва 2005.
- Попова О., *Живлюще джерело. Крайці прислів'я та приказки українського народу*, Донецьк 2011.
- Черепанова С.О., *Філософія родознавства*, Київ 2007.
- Шлюбність і розлучуваність*, [online]. Dostępny w Internecie: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/view.asp?ma=000_0311&ti=%D8%EB%FE%E1%ED%B3%F1%F2%FC+%B3+%F0%EE%E7%EB%F3%F7%F3%E2%E0%ED%B3%F1%F2%FC&path=../Quicktables/POPULATION/03/03/&lang=1&multi-lang=uk [dostęp: 13 czerwca 2016].
- Шумада Н.С., *Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки*, Київ–Веселка 1985.